

УДК81'246.2 (73)

**ПЕДАГОГІЧНА ДУМКА В США У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ
МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ****О. Є. Крсек**

Стаття присвячена проблемам формування мовної особистості в навчальних закладах США в контексті полікультурності американського суспільства. Концепція формування мовної особистості розглядається крізь призму взаємодій особистих, соціальних, політичних, етнічних, освітніх факторів. Теоретичним підґрунтям роботи є спадщина прогресивних педагогів США, які усвідомлювали взаємозв'язок мовної освіти з суспільним прогресом із залученням людини до світових цінностей. Утверджується думка про те, що формування мовної особистості є важливою глобальною тенденцією, унаслідок того, що оточення людини стає полікультурним і соціально-орієнтованим на розвиток людини і цивілізації в цілому, відкритішим для формування міжнародного освітнього середовища, національним за характером знань. Показано, що особливій уваги сьогодні потребує питання створення освітнього середовища для формування та розвитку комунікативної компетентності старшокласників та студентів.

Актуальність дослідження зумовлена вимогами пошуку шляхів удосконалення мовної освіти в Україні в умовах полікультурності, поліетнічності, нових соціально-політичних завдань. Мета дослідження полягає у тому, щоб вивчити, проаналізувати і визначити загальну педагогічну думку та узагальнити практичний досвід формування мовної особистості в соціокультурному та освітньому просторі США.

Ключові слова: педагогічна думка, міжособистісне спілкування, освітній простір США, розвиток комунікативної компетентності, мовна особистість, полікомунікативність, педагогічне спілкування, американська школа мовної освіти, самотрансценденція, теорія мовної й комунікативної компетенції, інтеракції, мовленнєва культура.

Педагогічна думка – це сукупність суспільних уявлень про виховання і освіту з опорою на національні цінності, ідеологію, культуру, мораль, етику, релігію. Американська національна педагогічна думка – це спадщина багатьох прогресивних педагогів, які усвідомлювали

взаємозв'язок освіти з суспільним прогресом і необхідністю виховання підростаючого покоління США у дусі так званого «американського способу життя» та належності до американської нації.

Починаючи з 80-х років ХХ ст., у США ведуться дискусії про традиційні й нові педагогічні цінності. На думку одних дослідників, багато цінностей було імпортовано з Європи і сформульовано до появи самої американської нації. Але за 200 років існування держави американці перетворили європейську спадщину таким чином, що широке коло соціальних і культурних норм стало відповідати новим умовам життя [1, 543].

Концепція формування мовної особистості в соціокультурному та освітньому просторі США містить ключові елементи всіх культур і субкультур американського суспільства: європейсько-американської, азійської, мексиканської, індійської та інших. Дослідження розвитку мовної освіти у США зумовлено їхнім статусом у світі як однієї з провідних і високорозвинених країн світу з високоякісними показниками у галузі освіти, а також широким визнанням ідей учених американської школи мовної освіти. Проблема формування мовної особистості в американському середовищі розглядається крізь призму взаємодій особистих, соціальних, політичних, етнічних, освітніх факторів, рівних можливостей незалежно від етнічної, расової, мовної, соціальної, релігійної і статевої приналежності. Подана концепція спрямована на визначення та використання сил, здатних впливати на формування полікомунікативності, інтеркультурності, толерантності та духовного розвитку людини.

Актуальність теми. Сучасне українське суспільство в силу своєї поліетнічності, полімовності та полікультурності потребує вивчення зарубіжного освітнього досвіду. Унаслідок демократичних перетворень в Україні чітко простежуються дві домінуючі тенденції: з одного боку – відродження національної самосвідомості, української культури і мови, з іншого – прагнення інтеграції у світовий простір, що вимагає орієнтації на інтеркультурну освіту. Сучасні високорозвинені країни накопичили величезний досвід у вирішенні питань, що стосуються багатьох сторін життя, у тому числі і освіти. Однією з основних проблем у складі цього досвіду є проблема мовної освіти, формування мовної особистості. Зростаюча взаємозв'язаність і взаємозалежність країн і народів сучасного світу, інтернаціоналізація науки і культури, загострення глобальних

проблем людства, вирішення яких неможливе без виходу за національні рамки — все це обумовлює першорядну вагу вивчення світового досвіду в різних сферах суспільного життя, різних галузях наукового знання. У цьому контексті більш актуальним стає ретельне і систематичне вивчення світового процесу розвитку освіти. Таким чином, актуальність дослідження зумовлена вимогами пошуку шляхів удосконалення мовної освіти в Україні в умовах полікультурності, поліетнічності, нових соціально-політичних завдань, необхідністю формування полікомунікативної особистості громадянина світу. Об'єктом дослідження є процес формування мовної особистості в соціокультурному та освітньому просторі США. Предмет дослідження – педагогічна думка, загальні тенденції, теоретичні засади, зміст, форми і методи формування мовної особистості в соціокультурному та освітньому просторі США. Мета дослідження полягає у тому, щоб вивчити, проаналізувати і визначити загальну педагогічну думку та узагальнити практичний досвід формування мовної особистості в соціокультурному та освітньому просторі США.

Теоретичну основу дослідження становлять гуманістична теорія особистості К. Роджерса, У. Стефенсона; мотиваційний напрям гуманістичної теорії особистості А. Маслоу; рефлексивна і соціальна теорії особистості Б. Скіннера, А. Бандури, Дж. Роттера, Е. Торндайка, Дж. Уотсона; когнітивна теорія особистості Дж. Келлі; теорія особистісних рис або диспозиційний напрямок в теорії особистості Г. Олпорта, Р. Кеттелла, Г. Айзенка, П. Коста, Р. МакКрає; основні принципи спілкування та максими їх утілення за Г. Грайсом; теорія мовної й комунікативної компетенції мовців за Н. Хомським, Д. Хаймсом. Питання двомовної освіти як складової мультикультуралізму розглядали Л. Бак, Г. Сервантес, У. Беннет, Р. Румбаут, Дж. Кроуфорд, Ч. Глен, Р. Ворншоп та інші. Дослідження історичного розвитку двомовної освіти в американській педагогіці здійснено такими вченими, як О. Карлос, Дж. Мора, Дж. Камінгс, С. Монрул, Л. Себорін, Л. Ганн, А. Стоув, Н. Шмітт та іншими.

Оскільки особистість – це системна якість індивіда, то мовна особистість – це підсистема особистості, яка характеризується сукупністю психо-лінгво-ментальних якостей індивіда, що забезпечують їй успіх у мовленнєвій діяльності. М. Гайдеггер зазначав, що людина може вважати себе особистістю тільки в тому разі, якщо вона розуміє

внутрішній світ іншої особистості, а це можливо досягнути лише в комунікації, в міжособистісному спілкуванні. Мовна особистість – людина, яка володіє сукупністю здатностей і характеристик, які обумовлюють створення й сприйняття нею текстів, що вирізняються мірою структурно-мовної складності та глибиною й точністю відображення дійсності [2, 331]. На формування мовної особистості впливають як загально-соціальні, так і конкретно-соціальні закономірності, обумовлені історичними умовами суспільного розвитку, а процес становлення мовної особистості конкретного індивіда має свої специфічні закономірності. Формування мовної особистості є важливою глобальною тенденцією, унаслідок того, що оточення людини стає полікультурним і соціально-орієнтованим на розвиток людини і цивілізації в цілому, відкритішим для формування міжнародного освітнього середовища, національним за характером знань і залученням людини до світових цінностей.

Людина стає особою лише в процесі соціалізації, тобто спілкування, взаємодії з іншими людьми. Поза людським суспільством духовний, соціальний, психічний розвиток відбуватися не може. Соціалізація особи – об'єктивне явище. Вона багатоаспектна, і тому вивчається в багатьох науках.

У педагогіці як науці про освіту враховуються і використовуються всі аспекти формування людини-мовця для пізнання й оптимальної організації передачі соціального досвіду і духовних цінностей від покоління до покоління.

Значний внесок у розвиток теорії педагогічного спілкування зробив К. Роджерс, обґрунтувавши такі умови діалогічного спілкування: природність і спонтанність у висловленні почуттів і відчуттів, які виникають між партнерами в кожний конкретний момент взаємодії; безумовне позитивне ставлення до інших і до себе, піклування про іншого та прийняття його як собі рівного; емпатійне розуміння, вміння тонко й адекватно співпереживати почуттям, настрою, думкам іншого під час контакту з ним. К. Роджерс розробив директивний на людину метод психотерапії, в основу якого були покладені уявлення про формування особистості. Теорія К. Роджерса виявила переважний вплив на дитячу психологію. К. Роджерс надає важливого значення проблемам співвіднесення спілкування й діяльності, ситуаціям міжособистісного спілкування людей, зокрема вчителя й учнів. Аналіз його концепції дає

можливість констатувати, що для досягнення педагогічної мети вчитель повинен встановити контакт з учнями, домогтися взаєморозуміння, надати потрібну інформацію, отримати зворотну. Тут спілкування виступає в ролі складової діяльності як найважливіший інформаційний аспект, як комунікація. К. Роджерс виділив якості, необхідні для успішного і розвивального спілкування, їх можна запропонувати як критерії оцінки продуктивності й професійної успішності педагогічної комунікативної діяльності: конгруентність, схвалення себе, схвалення інших, емпатичне розуміння. Конгруентність – термін, який використовується для позначення точної відповідності досвіду і його усвідомлення людиною. За К. Роджерсом це значить, що людині потрібно знати свої власні відчуття настільки добре, наскільки це можливо, а не показувати якесь ставлення до людини, відчуваючи зовсім інше на більш глибокому або підсвідомому рівні. Відвертість також містить бажання виражати в словах і поведінці свої різні відчуття і стосунки [3, 15]. Оскільки сукупність цілей і завдань дозволяє визначити критерії, конгруентність людини наближає до досягнення мети успішної професійної діяльності – актуалізувати ресурс партнера. З першої особливості – конгруентності, необхідної для успішного спілкування, безпосередньо витікає друга, а саме: схвалення себе таким, який ти є. К. Роджерс зазначає, що, приймаючи себе такими, які ми є, ми починаємо змінюватися [3, 27]. Таким чином, для розвитку в людині комунікативних властивостей, здібностей, мовленнєвої культури, їй важливо прийняти себе такою, якою вона є, щоб мати можливість розвитку для здійснення продуктивної комунікативної діяльності. У руслі цієї теорії вчитель виступає як "фасилітатор" (К. Роджерс) педагогічного спілкування, допомагає учневі виразити себе, виразити те позитивне, що є в ньому. Зацікавленість учителя в успіху учня, доброзичлива, "контактна" атмосфера спілкування полегшує педагогічну взаємодію, сприяє самоактуалізації й саморозвитку учня. У тенденції самоактуалізації дуже важливою для учня є потреба в позитивній увазі як із боку вчителя, так і з боку самого себе. Ступінь реалізації цієї потреби безпосередньо впливає на його самооцінку, ставлення до себе, самоповагу. К. Роджерс зробив значний внесок у розвиток теорії педагогічного спілкування, обґрунтувавши такі умови діалогічного спілкування: природність і спонтанність у висловленні почуттів і відчуттів, які виникають між партнерами в кожний конкретний момент взаємодії; безумовне позитивне

ставлення до інших і до себе, піклування про іншого та прийняття його як собі рівного; емпатійне розуміння, вміння тонко й адекватно співпереживати почуттям, настрою, думкам іншого під час контакту з ним.

Не менш важливими для теоретичного осмислення педагогічного спілкування є концептуальні ідеї А. Маслоу про структуру фундаментальних потреб людини – необхідність у спілкуванні. З погляду гуманістів, блокування цієї потреби призводить до глибоких психологічних травм. Тому так важливо пам'ятати, що під час уроку кожен учень має право не тільки висловити свою думку, але й бути почутим. Учитель, відповідно, просто зобов'язаний створити йому належні умови. Основоположники гуманістичної психології в теорії особистості стверджували, що особистість – відкрита система: розвиток особистості завжди здійснюється у взаємозв'язку з іншими людьми. Людина повинна весь час встановлювати нові стосунки, взаємини, щоб задовольнити свою головну якість – інтерес (Г. Олпорт). За А. Маслоу самоактуалізації досягає лише невелика кількість людей, котрі є особистостями. Одна з рис, яка притаманна самоактуалізованій особистості, – це здатність до дружніх взаємин, які передбачають здатність до розуміння інших людей, увагу, доброзичливість, чуйність до людей. Завдяки цьому, на думку американського психолога, людина знаходить сенс життя [4,59]. Учитель, відповідно, просто зобов'язаний створити йому належні умови. Самотрансценденція (В. Франкл) – це ще один феномен, який можна запозичити в гуманістів для пояснення змісту педагогічного спілкування. Він пов'язаний з умінням людини вийти за межі свого "Я", з її переважною орієнтацією на оточення, на свою соціальну діяльність. Отже, керуючись ідеями гуманістів, можна стверджувати, що педагогічне спілкування сприяє особистісному самовираженню (К. Роджерс) та самоактуалізації особистості як учителя, так і учня (А. Маслоу); учитель як суб'єкт педагогічного спілкування знаходить себе в служінні справі чи в любові до учнів (В. Франкл); отримання вчителем задоволення від педагогічного спілкування залежить від його здатності любити, до того ж ця любов повинна бути неподільною між "об'єктами" і власним "Я" (Е. Фромм). Головне завдання педагогіки, за А. Маслоу, «допомогти людині знайти в собі те, що в ній вже закладено». У зіткненні старих і нових віянь неоднозначно оцінюється місце педагога як однієї з центральних фігур

педагогічного процесу. Виховання прямує на заохочення самостійності, евристичного мислення, комунікативності, високої культури і гуманності. У педагогічних коледжах США, наприклад, передбачено курси педагогічного мистецтва й майстерності. На цих курсах приділяється особлива увага шліфовці мови, пропонуються позитивні моделі спілкування. Для теоретичного обґрунтування міжособистісного спілкування, стосунків між учителем та учнями викликають інтерес ідеї представників психоаналітичного напрямку (Г. Саллівен, Е. Еріксон, З. Фрейд, Е. Фромм, К. Хорні та ін.). Зокрема, погляди З. Фрейда про дії психологічних захисних механізмів особистості, розвиток компонента "Понад-Я" у структурі особистості. Сформованість останнього свідчить про соціалізацію особистості учня, засвоєння ним системи цінностей і норм етики, про готовність бути покірним, самокритичним, виявляти самоповагу і повагу до інших, здійснювати самоконтроль. Несформованість ускладнює міжособистісне спілкування. Водночас використання вчителем таких засобів психологічного впливу, як винагорода, похвала за гарні успіхи в навчанні, сприяє розвитку в учня високопозитивного еґо-ідеалу. На думку Г. Саллівена, особистість – це стереотип повторення одних і тих самих міжособистісних ситуацій. Тобто особистість переносить свій початковий досвід міжособистісного спілкування (насамперед, спілкування з батьками) в доросле життя. У реальному процесі педагогічного спілкування ці ідеї можуть реалізуватися так: якщо стосунки дитини з матір'ю були доброзичливими, теплими, то дитина буде прагнути встановити такі ж доброзичливі стосунки з учителем жіночої статі, і навпаки, якщо вони були холодними, віддаленими, то дитина буде триматися осторонь. Слушною для усвідомлення вчителя і учня як суб'єктів комунікативної активності є ідея Б. Скіннера про самодетермінацію та самопідкріплення. Її зміст полягає в тому, що поведінка не тільки впливає на оточення, але також породжує стимули, які мають зворотну дію на організм. Здобуття комунікативного досвіду на основі спостереження відбувається трьома способами: простої імітації учнями дій вчителя чи своїх однокласників; ідентифікації, коли одній моделі надається перевага над іншою; рольове навчання, коли моделюються спеціальні ситуації з метою вироблення певних навичок поведінки.

Активними пошуками в розв'язанні проблеми формування мовної особистості відзначається когнітивна школа (від англ. cognition – знання,

пізнання), представники якої (Ф. Хайдер, Т. Ньюком, П. Танненбаум, Р. Харре, Ч. Осгуд, та ін.) також висунули чимало плідних ідей для пояснення різноманітних процесів педагогічного спілкування. Увага когнітивістів звернена, передусім, до процесів сприймання, інтерпретації, запам'ятовування, формування образів і їх подальшого впливу на поведінку людини. Поведінка, у свою чергу, розглядається як спрямована активність, а джерелом активності й спрямованості поведінки виступає мотивація. Для міжособистісного спілкування принцип Т. Ньюкома має особливе значення. Згідно з теорією комунікативних актів, якщо позитивні ставлення до навчального предмету в учителя та учнів тотожні, то між ними зароджуються приємні, доброзичливі взаєностосунки, якщо ж ні – то неприємні (спілкування ускладнюється). Ефективність міжособистісного спілкування з позиції теорії комунікативних актів залежить від знання вчителем способів впливу на комунікативну поведінку учня та вміння застосовувати їх у реальному педагогічному процесі. Важливу роль у розумінні міжособистісного спілкування як предмету відіграє дискурсивна психологія (Р. Харре), теорія соціального конструктивізму (Д. Келлі, К. Герген), в основу яких були покладені ідеї Л. С. Виготського зокрема, його психологічна теорія соціалізації, де мова трактується як основний культурний посередник між мисленням і діяльністю, що є складовою системи соціального життя суспільства. У світлі ідей цих теорій мова, дискурс, тобто усна та письмова мовленнєва комунікація, не просто обслуговують людську діяльність, але й характеризують її види та міжособистісні стосунки.

Педагогічна діяльність у проблемному світі, який постійно розвивається ізмінюється, не обмежується трансляцією змісту предметно організованої освіти. Потрапляючи в нову напружену ситуацію, діяч змушений самостійно міркувати, у чому її характер і унікальність, за необхідності – увійти до комунікації з іншими учасниками ситуації, мобілізувати свій досвід і здібності (при нагоді звернутися до послуг інформаційної мережі), а потім побудувати свій спосіб або шлях подолання ситуації. У разі успішних дій ми можемо зробити висновок про компетентність індивіда. В основі роботи з формування мовної особистості лежить поліфункціональність мови та мовлення. Мова виконує низку функцій, які є життєво важливими для суспільства, окремих соціальних груп, для кожної людини-мовця. До них відносяться такі функції: комунікативна, експресивна, номінативна, гносеологічна,

культуроносна, мислетворча, естетична, ідентифікаційна, контактовстановлювальна, волюнтативна, демонстраційна. Комунікативна функція – це функція спілкування, яка здійснює інформаційний зв'язок між членами суспільства, задовольняє потребу людини в іншій людині, забезпечує нерозривну єдність людини і мови. В умовах навчання і фахової підготовки, комунікація є необхідним механізмом для розвитку мислення, для повноцінної організації самостійної роботи молоді, у тому числі пошуково-наукової. Особливої уваги сьогодні потребує питання створення освітнього середовища для формування та розвитку комунікативної компетентності старшокласників та студентів. Основні характеристики терміна *комунікативної компетентії* в науковій літературі такі: це – рівень уміння особистості встановлювати та підтримувати контакти з іншими; це – потреба у спілкуванні, впевненість у собі та власній самооцінці; це – виокремлення навичок та вмінь, які сприяють успішній міжособистісній взаємодії у різноманітних ситуаціях; це – система побудови ефективної комунікативної дії у визначеному колі ситуацій міжособистісної взаємодії; це – соціально-операційні знання, уміння та навички, що забезпечують регуляцію процесу спілкування; це – соціально-ситуативна адаптованість і вільне володіння вербальними й невербальними засобами суспільної поведінки. Тобто здатність ефективно брати участь у спілкуванні і є головною рисою комунікативної компетентії.

Термін „мовна компетентія” був запозичений соціолінгвістами з ідей генеративної граматики Н. Хомського. Лінгвіст визначає поняття мовної компетентії як знання мови (граматична правильність) і протиставляє його використанню мови (прийнятність, мовленнєва діяльність), яке розглядалося як „неграматичне”, хаотичне. Тобто завдання опису мови, за Н. Хомським, становить уточнення того, що повинен знати носій мови, щоби знати мову. Ця сума знань і складає мовну компетенцію мовця, яка лежить в основі граматики. Такий підхід Н. Хомського зумовлений тим, що вчений, як і багато інших на той час, захоплювався пошуками „чистої мови”. Дослідник вважає, що вмістилище „чистої” форми – розум „ідеального мовця-слухача”, який містить „досконале знання мови” (мовну компетенцію), що і має бути предметом опису. Про це свідчить хоча б вихідне положення вченого: „Лінгвістична теорія має справу в першу чергу з ідеальним мовцем-слухачем, який існує в абсолютно однорідній мовній спільноті, знає свою

мову досконало і не залежить від таких граматично несуттєвих умов, як обмеження пам'яті, неуважність, зміна уваги й інтересу, помилки (випадкові й закономірні) у застосуванні своєї мови в реальному вжитку” [7]. Зрозуміло, що це становище не відповідає принциповій установці соціолінгвістики на вивчення мови в соціальному контексті.

Американські науковці, використовуючи термін Н. Хомського, розширюють поняття мовної компетенції, визначаючи її не як вроджену здатність, а як результат процесу соціалізації, і висувають поняття комунікативної компетенції. Так, провідний американський соціолінгвіст Д. Хаймс, критикуючи теорію Н. Хомського, підкреслював: „Починаючи з думки про суто випадкове фізико-хімічне походження мови і закінчуючи припущенням цілком вільного володіння мовою, яке не залежить від ситуації, в гомогенному колективі ця теорія цілком виключає будь-яку залежність мови від соціальної взаємодії та адаптації. По суті картезіанська лінгвістика зводить „компетенцію” до знання граматики, „використання” – до поведінки, а „творче начало” до новизни” Д. Хаймс, Дж. Гамперц [8, 9, 10] та інші розуміють компетенцію носія мови не лише як володіння граматикою і словником, але й як знання умов, ситуацій, в яких відбувається мовленнєвий акт, тобто це не вроджені здібності, а здібність, яка формується у процесі взаємодії індивіда з соціальним середовищем. Д. Хаймс припускає, що поняття комунікативної компетенції залежить від визнання двох аспектів: інтуїтивне знання і здатність використання, бо одна річ – знати, і зовсім інша – робити. Це означає, що вчений включає в поняття комунікативної компетенції частини того, що йменувалося „виконанням”, оскільки виконання в розумінні Н. Хомського – це не тільки здатність використання, але й реальне використання. Д. Хаймс зазначає також, що дитина, засвоюючи мову, одночасно засвоює й систему її вживання з урахуванням усіх компонентів комунікативних актів (осіб, місця, цілей, ставлення до інших способів спілкування), а також установок щодо цих компонентів, що дає їй (дитині) можливість брати участь у житті суспільства, спілкуючись з іншими його членами [6, 75]. Більш того, поняття комунікативної компетенції американськими вченими дещо переосмислювалося. Так, в поняття комунікативної компетенції Д. Хаймс включає такі параметри: граматична правильність, реалізованість, придатність і „зустрічність”. Ю. Хабермас, на відміну від Д. Хаймса, твердить, що для участі в „нормальному дискурсі” мовець повинен мати,

крім мовної компетенції, комунікативну компетенцію, яка включає базисні характеристики мовлення й символічної інтеракції (рольової поведінки). Таким чином, комунікативна компетенція означає, за Ю. Хабермасом, абсолютне володіння прийомами ідеальної мовленнєвої ситуації, і це поняття співвідноситься з поняттям мовної компетенції Н. Хомського. Але повноцінне спілкування неможливе лише за допомогою мовного коду. Важливою складовою комунікативної компетенції кожної людини є знання комунікативних законів та вміння їх використовувати. Тобто крім знання мови, індивід повинен уміти використовувати її в конкретній ситуації. Ф. Бацевич підкреслює, що комунікативна компетенція це не лише комплекс знань, а й внутрішні можливості мовця, зокрема комунікативні інтенції (утримування в пам'яті сказаного й постійна кореляція плину спілкування з метою мовця), знання особистості співбесідника, постійна орієнтація в умовах та ситуації спілкування, контроль за процесом спілкування, контроль власної мовленнєвої поведінки, емоцій, контроль над посткомунікативними ефектами тощо. Отже, на думку вченого, комунікативна компетенція перебуває на найвищому щаблі в ієрархії типів компетенції людини [2, 126]. Саме тому формування комунікативної компетенції є основною метою мовного навчання і в шкільній програмі з мови цей компонент на сьогодні посідає значне місце.

На формування мовної компетенції впливають політичні, історичні й соціальні умови, тому схематично вплив соціальних ознак на мовну поведінку можна окреслити таким чином: мова батьків – мова шкільного навчання – соціальний стан – освіта. Тобто мова батьків (мова дитинства) разом з мовою навчання є тими значущими факторами, які складають основу мовної компетенції особистості. Мовна освіта ґрунтується на таких загальнодидактичних принципах: людиноцентризму, гуманізму, природо-відповідності; єдності навчання, розвитку і виховання; науковості; систематичності та послідовності; усвідомленості й доступності; наступності і перспективності; зв'язку теорії з практикою; диференціації та індивідуалізації; культуровідповідності; застосування різних форм навчальної діяльності; реалізації міжпредметних зв'язків та ін. У структурі мовної особистості особливе місце належить світогляду як «системі поглядів на світ і місце людини у ньому, що визначає її ставлення до цього світу інших людей, себе самої і формує її особистісні структури. Світогляд визначає соціальне самопочуття, самосвідомість

особистості, її ціннісні орієнтації, оцінки й поведінку [1, 429]. Учені зазначають, що людина не може існувати без єдності з мовою (Остін, Серль, Вадервекен, Грайс). Тому в США було відкрито Бостонську школу дискурс-аналізу, яка здійснює дослідження комунікації в малих групах для дітей і дорослих. Крім того, в американських школах існують предмети, на яких діти спеціально вчаться розмовляти на різні теми в певних ситуаціях. Вважаємо, що і в наших загальноосвітніх навчальних закладах слід зосередити увагу на правильному, методично обґрунтованому вивченні державної мови у прагматичному руслі, тобто у взаємопов'язаних чотирьох формах мовленнєвої діяльності. Отже, для успіху сучасній людині потрібно володіти мистецтвом ведення інтеракції, тобто мати відповідну комунікативну компетентність і володіти комунікативними стратегіями і тактиками. Успіх будь-якої інтеракції залежить від уміння адресанта маніпулювати реципієнтом через засоби вербального і невербального впливу, тобто адресат повинен володіти комунікативними вміннями і навичками. Американський психоаналітик Ерік Берн запропонував класифікацію типів інтеракцій: ритуальну взаємодію; розважальну взаємодію; спільну ціленаправлену активність; відсутню взаємодію; взаємодію у формі ігор; інтимну взаємодію. Таким чином, все попередньо зазначене, дозволяє нам зробити такі узагальнення. По-перше, науковцями-психологами, педагогами, мовознавцями виведено визначення комунікативної компетенції. Нею є сукупність знань і умінь учасників інтеракції спілкування у різних ситуаціях. По-друге, комунікативна компетенція складається з мовленнєвої компетенції – уміння застосовувати знання мови на практиці, користування мовними одиницями; мовної компетенції – знання одиниць мови та правил їх поєднання; предметної компетенції – уміння на основі активного володіння загальною лексикою відтворювати в свідомості картину світу; прагматичної компетенції – здатність до здійснення мовленнєвої діяльності, зумовленої комунікативною метою, до вибору необхідних форм, типів мовлення, урахування функціонально-стильових різновидів мовлення.

Таким чином, формування мовної особистості є складним і багатогранним процесом, що потребує відповідної організації навчально-виховного процесу, життя, діяльності та взаємостосунків учнів з метою ознайомлення з культурою народів, що живуть в одній країні, створення умов для виникнення між дітьми почуття довіри і солідарності, вміння

взаємодіяти. Створені педагогами США різноманітні навчальні матеріали, стратегії навчання, конкретні рекомендації з організації полікультурної освіти можуть бути цікавими українським педагогам-теоретикам і практикам для реалізації завдань полікультурної освіти в нашій країні. Сьогодення потребує створення сучасної концепції мовної освіти в Україні, що змогла б поєднати в собі дві протилежні тенденції: з одного боку, зберегти своєрідність етнічних культур, з іншого – взаємопов'язати їх з процесами глобалізації, інтеграції та інтернаціоналізації. На нашу думку, розробка саме такої освітньої системи є надзвичайно актуальною і може бути предметом подальших досліджень.

Література

1. Зайченко І.В. Історія педагогіки. У двох книгах. Книга І. Історія зарубіжної педагогіки. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів – К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. – 624 с.
2. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник.- К.: Видавничий центр «Академія», 2004. - 344 с.
3. Роджерс К. Л. Взгляд на психотерапию. Становление человека / Карл Л. Роджерс ; общ. ред. Ипредисл. Е. И. Исениной. – М. : Издательская группа «Прогресс», Универс., 1994. – 480 с.
4. Божович Л.И. Личность и ее формирования в детском возрасте.– М.2000.– 132с.
5. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие / Пер. с нем. под ред. Д. В. Складнева, послесл. Б. В. Маркова. — СПб.: Наука, 2000. — 380 с.
6. Гурьянова Н. В. Понятие языка, знания языка и овладения этим знанием в концепции языка и мышления Н. Хомского // Учен. зап. Ульянов. гос. ун-та. — (Серия: Образование). — Ульяновск, 1999. — Вып. 2. — С. 182—191.
7. Хомский Н. Язык и проблемы знания Вестник Моск. ун-та. Сер. 9. Филология. – 1995. – № 4, 6; 1996. – № 2, 4, 6.
8. Gamperz J. J., Hymes D. Directions in Sociolinguistics: The Ethnography of Communication. – New York, 1972.
9. Hymes D. Communicative Competence // Sociolinguistics – Selected Readings / Ed. by J. B. Pride, J. Holmes. – London, 1972.
10. Gumperz, J. J. Language and social identity. Cambridge: Cambridge University Press, 1982.

Статья посвящена проблемам формирования языковой личности в учебных учреждениях США в контексте поликультурности американского общества. Концепция формирования языковой личности рассматривается сквозь призму взаимодействия личных, социальных, политических, этнических, образовательных факторов. Теоретической основой работы является наследие прогрессивных педагогов США, которые представляют взаимодействие языкового образования с

общественным прогрессом и привлечением человека к мировым ценностям. Утверждается мысль о том, что формирование языковой личности является важной глобальной тенденцией, вследствие того, что окружение человека становится поликультурным и социально-ориентированным на развитие человека, как и цивилизации в целом, более открытым для формирования международной образовательной среды, национальным по характеру знаний. Показывается, что в особом внимании сегодня нуждается создание образовательной среды для формирования и развития коммуникативной компетенции старших школьников и студентов. Актуальность исследования обусловлена требованиями поиска путей совершенствования языкового образования в Украине в условиях поликультурности, полиэтничности, новых социально-политических задач. Цель исследования состоит в том, чтобы изучить, проанализировать, обозначить общепедагогическую мысль и обобщить практический опыт формирования языковой личности в социокультурном и образовательном пространстве США.

Ключевые слова: педагогическая мысль, межличностное общение, образовательное пространство США, развитие коммуникативной компетентности, языковая личность, поликоммуникативность, педагогическое общение, американская школа языкового образования, самоотрансценденция, теория языковой и коммуникативной компетенции, интеракции, межличностное общение, речевая культура.

The article is devoted to the problems of forming a lingual personality in the educational establishments in the USA in the context of polyculture in the American community. Conception of forming a lingual personality is considered through a prism of interaction of personal, social, political, ethnical, educational factors. Theoretical basis of this work is the heritage of progressive educators in the USA, who represent interaction of lingual education with public progress, attracting a man to the world values. The idea in this study is asserted about the fact, that forming a lingual personality is the important global tendency, as a result of the fact, that the environment of a man becomes polycultural and social-oriented for the development of a man and civilization as a whole, more open for the formation of international educational medium, national according to the nature of knowledge. It is shown, that creation of educational medium for formation and development of the communicative competence of senior schoolchildren and students today requires special attention. Actuality of this research is caused by the demand of searching in ways of improving of lingual education in Ukraine in the condition of polyculture, polyethnicity, new social and political tasks. The aim of this research consists in studying, analyzing, determining the pedagogical thoughts and generalizing American practice in forming the lingual personality in social and cultural environment in the USA.

Key words: pedagogical thought, interpersonal communication, educational environment in the USA, development of communicative competence, lingual personality, polycommunicativity, pedagogical communication, American school of lingual education, self transcendence, theory of lingual and communicative competence, interaction, USA educational sphere, interpersonal communication, speech culture.

Крсек О. Є. – кандидат педагогічних наук, доцент, декан філологічного факультету Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля (м. Луганськ, Україна).

Рецензент – член-кореспондент НАПН України, доктор педагогічних наук, професор Г. П. Шевченко

УДК 378. 016;005:316. 37

ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ ПРОЦЕСУ МОДЕРНІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

В. С. Локшин

У статті розглядаються основні теоретичні підходи щодо визначення структури лідерських якостей особистості. Автором представлена модель формування лідерських якостей менеджерів соціокультурної діяльності.

Ключові слова: *особистість, якість, лідерські якості особистості, компоненти особистості, модель формування лідерських якостей менеджерів соціокультурної діяльності.*

Становлення молоді відбувається в умовах, коли природний потяг до самоствердження, успіху стикається зі зростаючою конкуренцією, високими вимогами до особистості на ринку праці. Потрібні такі якості, які дозволять людині успішно інтегруватися в складне соціальне середовище, бути лідером в своєму житті. Безперечно, для того щоб цілеспрямовано працювати в цьому напрямі, педагогам насамперед необхідно знати, що являють собою лідерські якості особистості, в чому їхня структура

Аналіз рівня розробленості проблеми дослідження дозволив установити, що серед науковців і педагогів-практиків немає єдиного підходу до розуміння структури лідерських якостей особистості. Для більшості дослідників (Т. Вежевич, З. Гапонок, С. Гармаш, А. Зоріна,